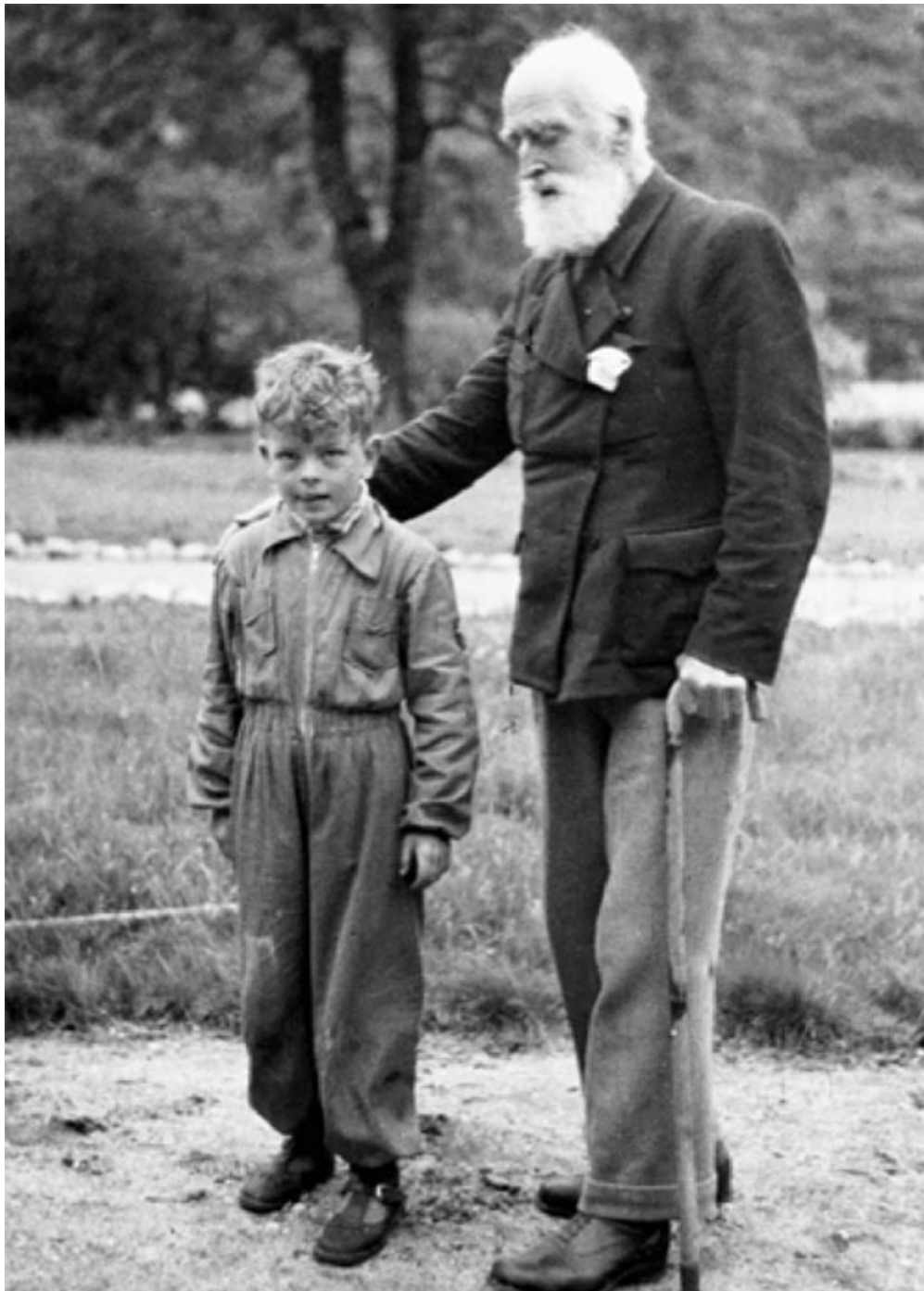


Selvets mysterium

TEKST

Per Buvik

PUBLISERT 1. september 2004



Hamsun spaserer i hagen på Nørholm sammen med barnebarnet Esben, som i en alder av 20 år omkom i en bilulykke da han var på vei tilbake til militærtjeneste på Elverum.

Knut Hamsun slutter aldri å oppta oss når vi først er fanget inn av hans univers. Antallet studier om ham øker jevnt og trutt, i utlandet som i Norge. Hos oss er det for tiden Hamsuns biografi det handler mest om, men hans verk vies også stor oppmerksomhet. I fjor utgav for eksempel Ståle Dingstad «Hamsuns strategier: realisme, humor og kynisme», og i mars i år disputerte Åsmund Hennig for doctor artium-graden ved Høgskolen i Stavanger på en avhandling om Hamsuns noveller. Det er imidlertid ikke disse bidragene det her skal dreie seg om, men «Selvets mysterier» av Christian Schlüter og Sigmund Karterud, som jeg straks vil karakterisere som en meget vesentlig studie om Hamsuns aller mest fascinerende roman, «Mysterier» (1892). Det har vært en intellektuell glede å lese denne boken, som dessverre har fått altfor liten publisitet.

Mer spesifikt har vi å gjøre med en psykologisk analyse av Johan Nilsen Nagel, den gåtefulle og fengslende hovedpersonen i romanen. Utgangspunktet er Christian Schlüters hovedoppgave i psykologi. Det teoretiske perspektivet er gjennomført Heinz Kohuts psykoanalytiske selvpsykologi, slik den er nedfelt i hans bok «The Restoration of the Self» (1977), og slik den er presentert og diskutert av Sigmund Karterud i «Fra narsissisme til selvpsykologi» (1995) og i Sigmund Karterud og Jon Monsens «Selvpsykologi. Utviklingen etter Kohut» (1997). Når «Selvets mysterier» er så vellykket som bidrag til utforskningen av Nagel og hans merkverdige atferdsmønster, er det fordi det selvpsykologiske perspektivet er analytisk fruktbart og overbevisende.

Kohuts teori

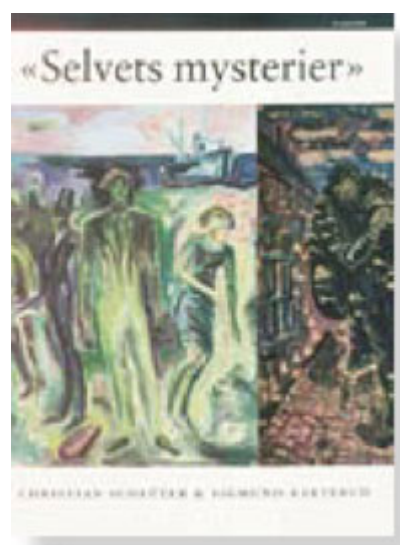
Kohuts teori blir også kortfattet og persist presentert i egne underkapitler. La meg minne om noen hovedpunkter.

Nøkkelt begrepet er selvet, som for stås som individets personlighetskjerne. Selvet er imidlertid ikke en statisk størrelse, men en relasjonell struktur, alltid i bevegelse, og alltid utsatt. Mens Freud vektlegger drifter og behov som det fundamentale ved mennesket, fremholder Kohut vår emosjonelle avhengighet av andre: Uten bekreftelse og empati kommer selvet i en ubalanse som lett kan brikke over i det patologiske. Dette er særlig dramatisk i de avgjørende barneårene da narsissismen er en viktig komponent i den naturlige utvikling, og da den trenger tilfredsstillelse for ikke å bli for dominerende på senere livsstadier. Sammenlignet med Freuds psykoanalytiske modell, som ubestridelig har en spekulativ dimensjon, er Kohuts teori mer erfaringsnær, som Schlüter og Karterud skriver. Jeg ville tillegge at den også ligger nærmere psykologisk common sense, uten av den grunn å fremstå som triviell. Med basis i narsissismen utvikler vi alle, ifølge Kohut, et behov for selvobjekter, som Karterud (1997) definerer som «den funksjon og betydning et annet menneske, et dyr, en ting, en kulturmanifestasjon, en idétradisjon har for opprettholdelsen av ens følelse av å være et sammenhengende og meningsfylt selv» (s. 18). Selvobjektene, som altså er funksjoner og ikke nødvendigvis konkrete objekter, har til oppgave å tilfredsstille det

Kohut anser som selvets tre hovedpoler og proporsjonere dem i et levelig innbyrdes forhold til hverandre: 1) det grandiose selv (behovet for anerkjennelse fra andre); 2) det idealiserende selv (behovet for å idealisere andre); 3) det tvillingsøkende selv (behovet for å identifisere seg med andre). Den selvpsykologiske tesen er at når selvets tre hoveddimensjoner er, eller kommer, i ubalanse med hverandre, fordi vi ikke har fått den rette omsorg eller av ulike andre grunner har privilegert én dimensjon på de to andres bekostning, da står vi i fare for å utvikle en ustabil personlighetsstyrrelse («borderline»). Schlüter og Karterud taler også om identitetsforstyrrelse, da en person uten et noenlunde likevektig tripolart selv lett blir usikker på hvem han eller hun egentlig er. I postmoderne filosofi og pseudo-filosofi finnes det mye romantisering av «flytende identitet». I sin livspraksis vet likevel de fleste at for mye «flytende identitet» i lengden blir uutholdelig både for den det primært gjelder og for hans eller hennes omgivelser.

Nagel og oss alle

Men en litterær person er ikke det samme som en reell person. Vi ville alle få visse problemer med Johan Nilsen Nagel i virkeligheten. Hos Hamsun er han først og fremst fascinerende. Og når han, til tross for sin ubestridelige borderline-karakter, fengsler oss slik, kan det ikke bare være fordi han er beskrevet som et interessant klinisk kasus, for det er han jo nettopp ikke. Det må være fordi Hamsuns fremstilling av ham har en klangbunn i oss selv. Selv de best fungerende blant oss er jo heller ikke uten sammensatthet, selvmotsettelser og inkonsekvenser. Til og med hos dem ligger overdreven narsissisme på lur; også de kan ha megalomane fantasier og en litt for stor porsjon selvkjærlighet, samtidig som selvforakten i tide og utide kan gjøre livet vanskelig for dem. Og hvem kjenner ikke Nagels vakling mellom på den ene side sterk kjærlighetshunger og endog hang til underkastelse, og på den annen side hans intense vilje til å være selvtilstrekkelig, liksom vi også kjenner splittelsen mellom hans trang til å kunne identifisere seg med andre og inngå i fellesskap med dem, og hans besatthet av å være unik og original? For nå å nevne noen av de mest slående personlighetstrekkene ved Hamsuns hovedperson, trekk som blir fremragende belyst av Schlüter og Karterud.



Det grunnleggende slektskapet mellom Nagel og oss alle må det vel være som avholder de to forfatterne fra enhver moralisering, selv om det forekommer meg at det finnes noen moralsk-ideologiske føringer i bunnen av den selvpsykologiske tankegang. Begrepet «modenhet» er for eksempel alltid ideologisk investert, for ikke å si infisert. Vi vet alle omtrent hva det er å være et modent menneske, og de fleste av oss ønsker vel også å være det. Men med en gang vi prøver å presisere begrepet, støter vi på problemer, som altså blant annet er av ideologisk art. «Selvets mysterier» er ellers ikke bare uten moralisering, men også velsignet fri for lettvinde slutninger fra Hamsuns verk til hans liv og omvendt. Boken er gjennomsyret av et genuint ønske om å forstå Nagels væremåte, i første rekke i forhold til den unge Dagny, den eldre Martha og Minutten, hans spesielle venn og et stykke på vei hans dobbeltgjenger (i Kohuts terminologi: «tvilling»). Schlüter og Karterud kaster også nytt lys over Nagels selvmord, som oppfattes som hans siste fortvilte forsøk på å redde seg ut av det helvetet av indre motsetninger som hans liv har blitt. Og hele veien brukes konsekvent selvpsykologien som forklaringsnøkkel. «Nagels tragedie», hevder Schlüter og Karterud, «består i at hans desperate anstrengelser for å unngå at isolasjon og ensomhet undergraves av hans grandiositet» (s. 107). Det er et synspunkt de belegger godt.

Innvendinger

Jeg har imidlertid noen kritiske merknader. Den første av dem gjelder de to forfatternes innvendinger mot en annen vesentlig analyse av «Mysterier», nemlig den vi finner i Atle Kittangs ypperlige bok «Luft, vind, ingenting: Hamsuns desillusjonsromaner frå Sult til Ringen sluttet» (1983, 1996). De betyr at det ikke i og for seg er Kittangs analyse de kritiserer, men dens teoretiske grunnlag, som er Freuds psykoanalytiske teori. Like fullt anvender de tidvis unødig avvisende karakteristikk. Og når de distanserer seg fra Kittangs symbolanalyser, fordi de oppfatter dem som for freudiansk ortodokse (med vekt på ødipalproblematikken) og dessuten som for subtile, mener jeg at de i for stor grad neglisjerer at kapitlet om «Mysterier» hos Kittang er en del av en nokså omfattende studie av en hel rekke av Hamsuns «desillusjonsromaner». Sett under ett er heller ikke denne studien så ensidig freudiansk orientert som Schlüter og Karterud gir inntrykk av. Begrepet ironi står for eksempel sentralt hos Kittang.

Min andre kritiske innvending er mer banal, men ikke desto mindre alvorlig. Bibliografien er nemlig falt ut, slik at alle parentetiske henvisninger henger i løse luften. Dette bidrar dessverre til å svekke bruksverdien av denne utgivelsen.

Jeg mener endelig at forfatterne burde tatt seg tid til å kommentere det spennende kliniske materialet de har tilføyd som et eget etterord. De burde altså utsatt sin utgivelse med en måned eller to. Den «Johan» som er hovedpersonen i dette materialet, påstås til forveksling å ligne på Johan Nilsen Nagel. På dette punktet er jeg ikke blitt overbevist, og har heller ikke fått noen gode argumenter å ta stilling til. Materialet virker dermed noe utenpåklisset. Helt til slutt prøver riktignok forfatterne å dramatisere det ved å trekke inn seg selv og sin egen interesse for Hamsun, men dette fremstår som en bare halvt vellykket gimmick.

Jeg avrunder med en bemerkning som skal utfylle bildet av Hamsuns litterære mesterskap: Nagel fremstår for oss som mer mangefasettert og komplisert enn noen reell person kan gjøre. Men i tillegg får vi også innblikk i omgivelsenes reaksjoner på ham, og Hamsun har ikke mindre forståelse for Dagny, Martha og Minutten enn han har for Nagel. Han er dermed en suveren skildrer av relasjoner, noe som gjør ham desto mer fascinerende.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 41, nummer 9, 2004, side 742-744

TEKST

Per Buvik, Institutt for lingvistik og litteraturvitenskap, Universitetet i Bergen